

5

ISSN 2395-3748 | UGC APPROVED JOURNAL NO 64191
RNI REGISTRATION NO MAHMUL/2014/57148

BULLETIN OF INDIAN SOCIETY AND CULTURE

A Peer-Reviewed Inter-Disciplinary International Research Journal

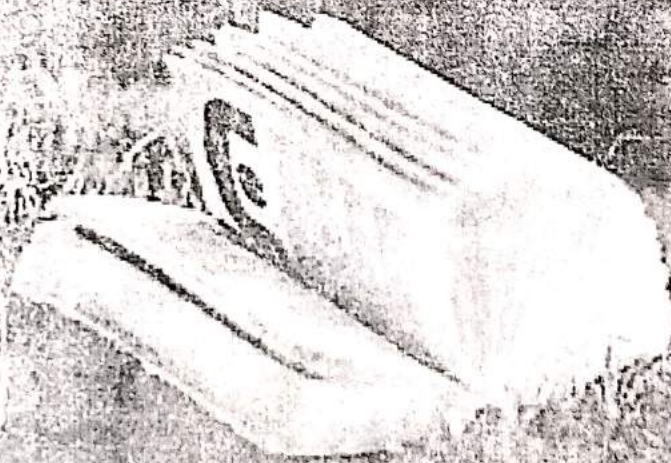
Vol. 5 | Issue 2 | Feb. 2018

समकालीन हिंदी पद्य साहित्य विवेचन

SPECIAL ISSUE

संपादक

डॉ. श्रीराम जी. बी. डॉ. सोलंके सी. एन.

✓ मराठी साहित्यातील एक आविष्कार : गजल
प्रा. डॉ. दीपक सुभाषराव सूर्यवंशी
१५८ - १६४

मराठी कवितेतील महानगरीय जाणिवा
प्रा. डॉ. दादाराव गुंडरे
१६५ - १७२

✗ १९९० नंतरची समकालीन मराठी कविता
प्रा. डॉ. तुळशीराम चंद्रसेन उकिरडे
१७३ - १८२

समकालीन मराठी ग्रामीण कादंबरी : एक चिंतन
प्रा. डॉ. संग्राम टेकल
१८३ - १९०

मराठी ग्रामीण साहित्य आणि समकालीन ग्रामीण कादंबरी
प्रा. माया हरी फुलवरे
१९१ - २०१

समकालीन आदिवासी साहित्य
लक्ष्मण गिते
२०२ - २०६

समकालीन मराठी वाङ्मयातील 'विज्ञान साहित्य' संकल्पना
प्रा. कल्पना कृष्णाजीराव जाधव
२०७ - २१६

आदिवासी कवितेचे वैशिष्ट्ये
प्रा. व्यवहारे एस. टी.
२१७ - २२४

समकालीन स्त्रीवादी मराठी साहित्य
प्रा. डॉ. आहिरे भास्कर मुरलीधर
२२५ - २२९

सुप्रसिध्द साहित्यिक रंगनाथ तिवारी :
प्रा. क्षीरसागर प्रशांत बब्रुवान
२३० - २३७

मराठवाड्यातील दुष्काळ आणि समकालीन
प्रा. डॉ. सोपान माणिकराव सुरवसे आणि
२३८ - २४४

समकालीन ग्रामीण साहित्य (कथा-कादंबरी)
डॉ. शंकर वाघमारे
२४५ - २५०

समकालीन साहित्याची तात्विक भूमिका (1)
डॉ. अशोक घोळवे
२५१ - २५६

पुरुषसत्ताक दृष्टिकोनाची सांस्कृतिक परंपरा
डॉ. सारिका अशोकराव बुरगे
२५७ - २६८

१९९० नंतरची मराठी कविता
डॉ. भारत हंडीबाग
२६९ - २७४

BULLETIN OF INDIAN SOCIETY AND CULTURE
ISSN 2395-3748

Vol 5. Issue 2. Feb 2018. pp. 158 - 164

<http://www.vishwabharati.in>

Paper received: 01 Jan 2017.

Paper accepted: 25 Feb 2017.

© VISHWABHARATI Research Centre

मराठी साहित्यातील एक आविष्कार : गजल

प्रा. डॉ. दीपक सुभाषराव सूर्यवंशी

प्रास्ताविक :

समाज व साहित्य यांचा मानवी जीवना बरोबरच अविरत चालणारा एक समांतर प्रवाह आहे. प्रारंभीपासूनच साहित्यातून अनेक चळवळी व स्थित्यंतरे होताना दिसत आहेत. सामाजिक समस्यांची उकल त्या त्या परिस्थितीत साहित्यातून होते. गरजानुरूप साहित्यात विविध प्रवाह उदयास आले. ग्रामीण, दलित, स्त्रीवादी, आदिवासी, जनवादी, ख्रिस्ती, जैन, मुस्लिम, कामगार, जनवादी व बालसाहित्य, इ. चा उल्लेख करता येईल. मराठी साहित्यात या प्रवाहांनी संपूर्ण सामाजिक जीवनातील झालेले बदलांचे प्रतिबिंब रेखाटले आहेत. या प्रवाहातून मस्वत्वाफची जाणीव बळकट झालेली दिसते. १९६० नंतर झालेल्या निर्मिती प्रक्रियेतील या प्रवाहांनी साहित्यविश्व खऱ्या अर्थाने संपन्न व समृद्ध झाले. मानवी समाजजीवनाला तात्विक अधिष्ठान निर्माण झाले. अशा साहित्यप्रवाहांना प्रेरित करण्याचे काम डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, महात्मा ज्योतिबा फुले, भगवान गौतम बुद्ध, राजर्षी शाहू महाराज या महामानवांच्या जीवनकार्य व तत्वज्ञानातून साहित्याला चिरंतन दिशा मिळाली. बहुजन समाज, त्यांचे जीवन जाणीवा व वेदना साहित्यातून चित्रित झाल्या आहेत. कथा, कादंबरी,

प्रा. डॉ. दीपक सुभाषराव सूर्यवंशी : मराठी विभाग, शि.म. ज्ञानदेव मोहेंकर महाविद्यालय, कळंब, ता. कळंब, जि. उस्मानाबाद

BISC Vol 5 • Issue 2 • Feb 2018 • ISS

नाटक, चरित्र व आत्मचरित्रातून साहित्यविश्व प्रस्तुत शोधनिबंधातून मगजलफया साहित्या हेतू गृहित धरला आहे. मगजलफया मराठीत या स्त्रीलिंगी अरबी शब्दात सापडते. याचा मगजलफहे नाम तयार झालेले आहे. गजल प्रेमालाप असतो) नाव धारण करणारा श जातो. माधवराव पटवर्धन यांनी गजल अस ह्या शब्दापासूनच तयार झाला असल्याची आला असे पुराव्यानिशी स्पष्ट केले आहे.

हरीण व गजल ह्यांचा परस्पर संबंध त फारसी शब्दकोशात अशी कल्पना झपाट असताना जिवाच्या आकांताने वाट फुटेल अडकतात, एवढ्यात पारधी त्याच्या जवळ या भितीने जिवाच्या आकांताने हरीण अ म्हणजे गजल. इ. गंगाधर महांबरे यांनी न कोकणतील गजाल या गप्पागोष्टींचा संदर्भ नाट्यात्मकता आणि कांहीतरी जाणवलेले

गजल-विविध कोशांतील अर्थ :

- प्रणयगीत किंवा प्रेयसीस उद्देशून व वाच्यार्थ असल्याचे महत्व आहे.
- उर्दू व हिंदी भाषेतील शब्दकोशातही मधील एक प्रेमकविता. प्रेमिका सोबत
- माधवराव पटवर्धन (१९२५) : फारसी वृत्तात लिहिलेले प्रेमगीत. एक
- गजल : एक उर्दू भाषेचीच देणगी अर आढळणारा (१७ व्या शतकापासून) अगदी प्रारंभीस अमीर खुसरो, माधव चौहान, सुरेश भट, बालकृष्ण आदींनी मोट

VISHWABHARA

SOCIETY AND CULTURE

158 - 164

Sh Centre

एव आविष्कार : गजल

सुभाषराव सूर्यवंशी

वना बरोबरच अविरत चालणारा एक समांतर तून अनेक चळवळी व स्थित्यंतरे होताना कल त्या त्या परिस्थितीत साहित्यातून होते.

उदयास आले. ग्रामीण, दलित, स्त्रीवादी, मुस्लिम, कामगार, जनवादी व बालसाहित्य, त्यात या प्रवाहांनी संपूर्ण सामाजिक जीवनातील त. या प्रवाहातून मस्वत्वापत्नी जाणीव बळकट । निर्मिती प्रक्रियेतील या प्रवाहांनी साहित्यविश्व

मा समाजजीवनाला तात्विक अधिष्ठान शरित करण्याचे काम डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, बुद्ध, राजर्षी शाहू महाराज या महामानवांच्या ाला चिरंतन दिशा मिळाली. बहुजन समाज, यातून चित्रित झाल्या आहेत. कथा, कादंबरी,

ी : मराठी विभाग, शि.म. ज्ञानदेव मोहेंकर
जे. उस्मानाबाद

नाटक, चरित्र व आत्मचरित्रातून साहित्यविश्व व रामाजजीवन अभिव्यक्त झाले आहे. प्रस्तुत शोधनिबंधातून मगजलफया साहित्यप्रकाराविषयीचे चिंतन व परामर्श घेण्याचा हेतू गृहित धरला आहे. मगजलफया मराठीत रूढ असलेल्या शब्दांचे मूळ मगझिलफ या स्त्रीलिंगी अरबी शब्दात सापडते. याचा अर्थ प्रेमालाप करणे असून यापासून मघझलफहे नाम तयार झालेले आहे. गझल हा एका विशिष्ट काव्यप्रकाराचे (ज्यात प्रेमालाप असतो) नाव धारण करणारा शब्द उर्दू-हिंदीत गजल रूपात वापरला जातो. माधवराव पटवर्धन यांनी गझल असाच शब्द वापरला. गजल हा शब्द गाथा ह्या शब्दापासूनच तयार झाला असल्याची व्युत्पत्ती गाथासप्तशती या ग्रंथात उल्लेख आला असे पुराव्यानिशी स्पष्ट केले आहे.

हरीण व गझल ह्यांचा परस्परसंबंध दाखवणारी कल्पना सिराजुल लुगत ह्या फारसी शब्दकोशात अशी कल्पना झपारधी जंगलात हरणाचा पाठलाग करीत असताना जिवाच्या आकांताने वाट फुटेल तिकडे पळणाऱ्या हरणाची शिंगे झाडात अडकतात, एवढ्यात पारधी त्याच्या जवळ येऊन पोहंचतो. आता आपण मरणार या भितीने जिवाच्या आकांताने हरीण आक्रोश करू लागतो. हे आर्त किंकाळी म्हणजे गजल.डू गंगाधर महांबरे यांनी नाम साहशांचा विचार करून गझल व कोकणतील गजाल या गप्पागोष्टींचा संदर्भ त्यांनी दिला आहे. या दोन्ही प्रकारात नाट्यात्मकता आणि कांहीतरी जाणवलेले तीव्रतेने सांगण्याची शब्दकळा

गजल-विविध कोशांतील अर्थ :

- प्रणयगीत किंवा प्रेयसीस उद्देशून काढलेले उद्गार, असा गजल शब्दाचा वाच्यार्थ असल्याचे महत्व आहे.
- उर्दू व हिंदी भाषेतील शब्दकोशातही विविध अर्थ सापडतात. उर्दू व फारसी मधील एक प्रेमकविता. प्रेमिका सोबतचा वार्तालाप.
- माधवराव पटवर्धन (१९२५) : फार्शी व मराठीत अनेक कोशात विविधार्थ फार्शी वृत्तात लिहिलेले प्रेमगीत. एक फारसी वृत्तातील यमकी काव्यप्रकार.
- गझल : एक उर्दू भाषेचीच देणगी असून गुणात्मक व संख्यात्मक दृष्टीने विपुल आढळणारा (१७ व्या शतकापासून) साहित्यप्रकार.

अगदी प्रारंभीस अमीर खुसरो, माधवराव पटवर्धन, इबादत बरेलवी, देवीसिंग मोहान, सुरेश भट, बालकृष्ण आदींनी मोठ्याप्रमाणात गझल लेखन केल्या व मराठी

साहित्य समृद्ध केले. कांही प्रसंगी रूढ संकेत अर्थाने प्रार्थनेसाठी ही गजल लेखन करून सौंदर्य प्रणय व भक्ती याकरीताही गजलेला प्राधान्य दिले गेले आहे. मदिरा (प्रेम-भक्ती), साकी (गुरू), प्रेयसी (अगम्य परमेश्वर) अशा शब्दांचा प्रयोग होतो.

लाभले आम्हांस भाग्य बोलतो मराठी

जाहलो खरेच धन्य... ऐकतो मराठी

धर्म-पंथ-जात एक जाणतो मराठी

एवढ्या जगात माय... मानतो मराठी

असा हा गजलेचा आविष्कार मराठी साहित्यामध्ये भाषा व साहित्य समृद्ध करण्यासाठी सक्षम आहे.

गजल : तंत्रशुद्ध काव्यप्रकार :

अंतर्गत व बहिर्गत अशा दोन्ही दृष्टीकोनातून गजलेचे वेगळेपण दिसून येते. आशय व अभिव्यक्तीच्या बाबतीत स्वतंत्र काव्यप्रकार ठरतो. कोणत्याही साहित्य प्रकारावर तत्कालीन भाषा-समाज व संस्कृतीचा प्रभाव दिसतो. मराठी, हिंदी, उर्दू, गुजराती अशा विविध भाषांमध्ये हा काव्यप्रकार पहावयास मिळतो. या संदर्भात प्रा. गो. म. कुलकर्णी म्हणतात, ज्ञकाव्याचा आस्वाद घेताना तंत्रप्रकाराचा अभ्यास रसिकाने केलेला असला पाहिजे, विशिष्ट तंत्र रचना कौशल्याचा आनंद उपभोगता येणार नाही. साऱ्याच काव्यप्रकारांचे मूल्यमापन एकाच दंडकाने केल्यास त्यातील सूक्ष्म भेद व तदनुषंगिक सौंदर्य यांना रसिक पारखा होईल.

गजलेच्या तंत्रात प्रामुख्याने वृत्त, द्विपदी, त्यांची संख्या, त्यांची गुंफण, त्यांचे आस्तित्व पहिली द्विपदी-मतला, शेवटची द्विपदी-मक्ता वगैरे एक यमकी रचनेला काफीया अंत्य यमक-रदीफ यांच्या विशिष्टत्वाला अत्यंत महत्त्व आहे. खटकेबाजपणा, चटकदारपणा, तालबद्धता, गेयता, गती, लय, आटोपशीरपणा याला रचनेत महत्त्व आहे.

गजलेचा प्राथमिक घटक द्विपदी, द्विपदीला शेर म्हणतात, तो दोन ओळी किंवा चरणांचा असतो. ओळीला अल मिसरा म्हणतात. त्यात प्रस्तावना, दुसरी ओळ सानी मिसरी प्रभावी उत्कट शेवट (त्यात सत्याचा स्फोट) केलेला असतो. एक अनुभव भावना, विचार, कल्पना एकाच द्विपदीतून कौशल्यपूर्णरितीने मांडला जातो. काव्यात्मक रचना दोन-दोन ओळींच्या असून दुसऱ्या ओळीत परमोत्कट बिंदू

(क्लायमॅक्स) गाठलेला असतो. प्रत्येक वाक्यप्रचार तसेच शब्दचमत्कृती, भाषा

जेंव्हा लढाईचा खरा डंका झडाय

आपापल्या तंबूमध्ये जो तो दडाय

माझा अखेरीचा आता घेऊ असा

हातातला पेला पुन्हा खाली पडाय

ह्या पांगळ्या पायांसवे मी चाललो

बेभान आयुष्या! अता अडा

मला गाव माझे दिसू लागले,

लुळे पाय माझे रूसू लागले. - सु

निसर्गाच्या अवकृपेमुळे खऱ्या अर्थाने

बांधवांची अवस्था दैनंदिनी झाली आहे. त्या

सुखाचे मळे फुलवण्यासाठी याद्वारे प्रा

आपल्या रचनेतून -

जिथे घाम बिंदू बळीचा गळे

तिथे तीर्थ, माझी तिथे देवळे

याच अनुषंगाने श्री गिरीष खारकर

जीवनमानावर प्रकाश टाकतात, त्यांची ही

मन सुन्न होते.

अवकानी पावसानं आलं डोलूचं दी पान

कसा गाऊ सांग आता निळ्या आभाय

कापसाच्या चुकाऱ्यानं देले झकोले झक

कसा लपाछपीचा रे खेळ चाले मनमानी

तिचा फाटका पदर, तिची उघडीच मांड

अशी कशी माय माही राब-राबे रानोरान

ही रूढ संकेत अर्थाने प्रार्थनेसाठी ही गझल लेखन करीताही गझलेला प्राधान्य दिले गेले आहे. मदिरा प्यसी (अगम्य परमेश्वर) अशा शब्दांचा प्रयोग होतो.

तो मराठी

तो मराठी

तो मराठी

तो मराठी

गर मराठी साहित्यामध्ये भाषा व साहित्य समृद्ध

देवही दृष्टीकोनातून गझलेचे वेगळेपण दिसून येते. तित स्वतंत्र काव्यप्रकार ठरतो. कोणत्याही साहित्य ज्ञान व संस्कृतीचा प्रभाव दिसतो. मराठी, हिंदी, उर्दू, हा काव्यप्रकार पहावयास मिळतो. या संदर्भात प्रा. काव्याचा आस्वाद घेताना तंत्रप्रकाराचा अभ्यास करून, विशिष्ट तंत्र रचना कौशल्याचा आनंद उपभोगता त्यांचे मूल्यमापन एकाच दंडकाने केल्यास त्यातील यांना रसिक पारखा होईल.

ने वृत्त, द्विपदी, त्यांची संख्या, त्यांची गुंफण, त्यांचे तंत्र, शैवटची द्विपदी-मक्ता वगैरे एक यमकी रचनेला त्या विशिष्टत्वाला अत्यंत महत्व आहे. खटकेबाजपणा, ता, लय, आटोपशीरपणा याला रचनेत महत्व

द्विपदी, द्विपदीला शेर म्हणतात, तो दोन ओळी किंवा ३ मिसरा म्हणतात. त्यात प्रस्तावना, दुसरी ओळ श्लोक (त्यात सत्याचा स्फोट) केलेला असतो. एक ओळी एकाच द्विपदीतून कौशल्यपूर्णरितीने मांडला जातो. ओळींच्या असून दुसऱ्या ओळीत परमोत्कट बिंदू

(क्लायमॅक्स) गाठलेला असतो. प्रतीमा, प्रतीक, संकेत, दृष्टांत, रूपके, म्हणी, वाक्यप्रचार तसेच शब्दचमत्कृती, भावचमत्कृतीला प्राधान्य दिलेले असते.

जेंव्हा लढाईचा खरा डंका झडाया लागला

आपापल्या तंबूमध्ये जो तो दडाया लागला

माझा अखेरीचा आता घेऊ असा हा घोट मी ?

हातातला पेला पुन्हा खाली पडाया लागला,

ह्या पांगळ्या पायांसवे मी चाललो होतो जरी

बेभान आयुष्या! अता रस्ता अडाया लागला.

मला गाव माझे दिसू लागले,

लुळे पाय माझे रूसू लागले. - सुरेश भट

निसर्गाच्या अवकृपेमुळे खऱ्या अर्थाने शेतकरी नागवल्या जात आहे. शेतकरी बांधवांची अवस्था दैनंदिनी झाली आहे. त्यांची कळकळ आणि शेवटी त्याचा आयुष्यात सुखाचे मळे फुलवण्यासाठी याद्वारे प्रार्थना केली आहे. श्री सचिन क्षीरसागरने आपल्या रचनेतून -

जिथे घाम बिंदू बळीचा गळे

तिथे तीर्थ, माझी तिथे देवळे

याच अनुषंगाने श्री गिरीष खारकर आपल्या वऱ्हाडी भाषेतून शेतकऱ्यांच्या जीवनमानावर प्रकाश टाकतात, त्यांची ही गजल अंतःकरणातून गळा दाटून येण्यास, मन सुन्न होते.

अवकानी पावसानं आलं डोलामंदी पानी

कसा गाऊ सांग आता निळ्या आभायाची गानी

कापसाच्या चुकान्यानं देले झकोले झकोले

कसा लपाछपीचा रे खेळ चाले मनमानी

तिचा फाटका पदर, तिची उघडीच मांडी

अशी कशी माय माही राब-राबे रानोरानी

आपला देश कृषीप्रधान, संस्कृतीप्रिय मात्र तरीही अन्नदात्याच्या बाबतीत सातत्याने त्यांची विडंबना होताना दिसते. निसर्गाचा लहरीपणा तर कायमचा आहे. तो साथ देण्याऐवजी रडवतानाच दिसतो. याविषयी इलाही जमादार एकेठिकाणी नमूद करतात.

राहिला नाही भरवसा पावसाचा
आसवांवरती पिकांची भिस्त आहे
याच अनुषंगाने गझलकार किशोर बळी म्हणतो -
एक हिरवे स्वप्न या मातीत त्याने पेरले
पेटली त्याची चिंता अन् ते जळाले शेवटी...

याच अनुषंगाने सुप्रसिद्ध गझलकार प्रदीप निफाडकर आपल्या गझलेमधून आईची ममता व माझी मुलगी या दोन विषयावर अप्रतिम गझल करतात.

सोडूनी मला गेली माझी कधीच आई
परी मला थोपटते अजूनही अंगाई
तसेच आईविषयीचे मोठेपण आपल्या मोजक्या रचनांमधून साकारतात -
जागोजागी भेटत असते माझी मुलगी
कोणाच्याही मुलीत दिसते माझी मुलगी
मला मिळाले किती चांगले आई-बाबा
मैत्रिनींना सांगत असते माझी मुलगी
कर्जाचा हा डोंगर थोडा हलवण्यासाठी
मुलासारखे राबत असते माझी मुलगी
आठवते मज माझी आई अशीच होती
जेव्हा माझे डोळे पुसते माझी मुलगी

अशाच गझलेच्या रचनांमधून एके ठिकाणी गझलकार ए. के. शेख प्रेमाविष्कार अचूकपणे रेखाटतात.

वळते बघते नुसते हसते आश्चर्यच ना!

जाता जाता येते म्हणते आश
रागावून पत्राचे माझ्या... कर
कपट्यांना हृदयाशी धरते आ
अगणीत पत्रे लिहील्यावरती
माझी पत्रे मज पाठवते आश्च
काय लिहू अन् काय पत्रे ऐव
अश्रुंनी ती मजकूर पुसते आश
भारतीय शेती-शेतकरी व त्याच
अत्यंत मार्मीकपणे ती समाजजीवना
संग्रह अधिकाधिक प्रमाणात पहाव
मला पाहणारे किती हे खरे,
बघा काळजाला किती हे चरे,
प्रदीप कुलकर्णी,
कधी मी असा अन् कधी मी त
कळेना मलाही असा मी कसा ?
तुषार शिंदे (राधानगरी, जि. व
आजचे स्वार्थी लक्षण आपल्या मम
बदलत्या प्रवृत्तीची नोंद घेतली आहे.
माणसांना जोडणारी माणसे गेली
माणसांना जाणणारी माणसे गेली
मांडला बाजार येथे भावनांचा अ
दुःख आतील वाचणारी माणसे मे
एकमेकांची घरे का जाळती ही म
जीव जीवा लावणारी माणसे गेली
जखम होता या शरीरा रक्त लाल

संस्कृतीप्रिय मात्र तरीही अन्नदात्याच्या बाबतीत
ना दिसते. निसर्गाचा लहरीपणा तर कायमचा आहे.
व दिसतो. याविषयी इलाही जमादार एकेठिकाणी

साचा

त आहे

किशोर बळी म्हणतो -

त ल... पेरेले

ते जळाले शेवटी...

गझलकार प्रदीप निफाडकर आपल्या गझलेमधून
या दोन विषयावर अप्रतिम गझल करतात.

रुधीच आई

ही अंगाई

ण आपल्या मोजक्या रचनांमधून साकारतात -

माझी मुलगी

ते माझी मुलगी

ते आई-बाबा

माझी मुलगी

हलवण्यासाठी

मा... लुगी

अशीच होती

माझी मुलगी

मधून एके ठिकाणी गझलकार ए. के. शेख प्रेमाविष्कार

ते आश्चर्यच ना!

जाता जाता येते म्हणते आश्चर्यच ना!

रागावून पत्राचे माझ्या... करते तुकडे

कपट्यांना हृदयाशी धरते आश्चर्यच ना!

अगणीत पत्रे लिहील्यावरती उत्तर आले

माझी पत्रे मज पाठवते आश्चर्यच ना!

काय लिहू अन् काय नको ऐके लिहीताना

अश्रुंनी ती मजकूर पुसते आश्चर्यच ना!

भारतीय शेती-शेतकरी व त्याची जळजळीत अवस्था गजल या साहित्यप्रकारातून
अत्यंत मार्मीकपणे ती समाजजीवनाचा आरसा ठरते. भूजंगप्रयात छंदातील गजलांचा
संग्रह अधिकाधिक प्रमाणात पहावयास मिळतात. एकेठिकाणी अरुण सोनवणे

मला पाहणारे किती हे खरे,

बघा काळजाला किती हे चरे.

प्रदीप कुलकर्णी,

कधी मी असा अन् कधी मी तसा

कळेना मलाही असा मी कसा ?

तुषार शिंदे (राधानगरी, जि. कोल्हापूर) येथील नवोदित गजलकार माणसाचे
आजचे स्वार्थी लक्षण आपल्या ममाणसे गेली कुठे? फया रदीफ रचनेतून त्यांनी
बदलत्या प्रवृत्तीची नोंद घेतली आहे.

माणसांना जोडणारी माणसे गेली कुठे

माणसांना जाणणारी माणसे गेली कुठे

मांडला बाजार येथे भावनांचा अन् मनाचा

दुःख आतील वाचणारी माणसे गेली कुठे

एकमेकांची घरे का जाळती ही माकडे

जीव जीवा लावणारी माणसे गेली कुठे

जखम होता या शरीरा रक्त लालच वाहते

मजात एकचफमानणारी माणसे गेली कुठे?

या आशयघन रचनेतून मानवी मनाचा शोध घेण्याचा प्रयत्न केला आहे.

सारांश :

गझल लिहीताना भाषेवर प्रभुत्व असणे अनिवार्य असते. शुद्धलेखनाचे सर्व नियम काटेकोरपणे पालन करणे आवश्यक असते. कोणत्याही शब्दांची मोडतोड न करता एखादा विषय नाजूकपणे हाताळावा, समग्र वर्णन करावा तेही थोडक्यात असे गझलेत अपेक्षित असते. भावतरंग, आशयाला महत्व आहे. प्रणय, प्रेम याबरोबरच आज नैतिक, धार्मिक विषयांवर गझल लिहीली जात आहे. कमीत कमी शब्दात, प्रतिमांचा वापर, विरोधाभास व दृष्टांत यांना गझलेत प्राधान्य असते. कृत्रिमता, निर्जीवता यांना थारा नाही. गझल ही काळजाची भाषा, या हृदयीची त्या हृदयी असा समतोल प्रवास जगातील कोणताही सुहृद्य विषय गझलेत येऊ शकतो. गझल काळजाच्या सिंहासनावर आरूढ झालेली ती सम्राज्ञी असते. थोडक्यात कविता भावनांचा आविष्कार तर गझल म्हणजे कवितांमधील अर्थ. ती कवितेची कविता. आज मराठीत अनेक गझलकार अप्रतिम अनेक विषयांवर गझल लेखन करत आहेत. भिमराव पांचाळ, गिरीश खारकर, प्रदीप निफाडकर, इलाही जमादार, सचिन क्षिरसागर, शेखर गिरी अशा अनेक नवगझलकारांचाही उल्लेख येथे करता येईल. गझल साहित्य दिवसेंदिवस समृद्ध होत आहे.

BULLETIN OF
ISSN 2395-3748

Vol 5. Issue 2. Feb

<http://www.vishwal>

Paper received: 01 Ja

Paper accepted: 25 F

© VISHWABHARA

मराठी कवि

महानगर ही संकल्पना म
कारण बदलत्या सामाजिक,
साहित्य करते. कालानुरूप
प्रकाराचे स्थान विशेष आ
समकालीन मराठी कवितेला
आहे. अलीकडच्या काळात
अनेक सुखसुविधा उपलब्ध उ
महानगरीय जाणीव ही शहरी
आहे. जागतिकीकरणाच्या पा
जीवन जाणिव मोठ
माणसाच्या जगण्याचे संदर्भ ब
नाही. कमालीचे आत्मकेंद्री
प्रसारमाध्यमांचे वाढते प्रस्थ यामु
महानगरीय जाणिवांचे स्वरूप त

प्रा. डॉ. दादाराव गुंडरे : मराठी
कळंब, ता. कळंब, जि. उस्मान